

ВАКУЛЕНКО Т. О.

Національний авіаційний університет

ЗАЙМЕННИКОВІ НЕЗАМКНУТІ ЕМОЦІЙНО-КОНСТАТУЮЧІ ПИТАЛЬНІ РЕЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНОЇ СТРУКТУРИ – КОНСТАТИВНІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ

У статті подається дослідження особливостей функціонування займенникових незамкнених емоційно-констатуючих питальних речень фразеологізованої структури (ПРФС) в контексті констативних мовленнєвих актів. Особливість займенникових незамкнених емоційно-констатуючих ПРФС полягає в повідомленні мовцем про свою емоційну реакцію (позитивну чи негативну) з приводу певних фактів реального життя. Вираження емоцій за допомогою таких речень значно переважає над повідомленням логіко-інтелектуального характеру. Емотивний характер таких висловлювань визначається не лише моделлю побудови, ситуацією використання і контекстом, а й наявністю емоційної лексики.

Ключові слова: лінгвістична прагматика, теорія мовленнєвих актів, констативні мовленнєві акти, ілюкутивна сила, питальні речення фразеологізованої структури (ПРФС), риторичні ПРФС, займенникові незамкнуті емоційно-констатуючі ПРФС, прагматичне значення.

Стаття посвячена дослідженню особливостей функціонування местоименных незамкнутых эмоционально-констатирующих вопросительных предложений фразеологизированной структуры (ВПФС) в контексте констативных речевых актов. Особенность местоименных незамкнутых эмоционально-констатирующих ВПФС заключается в сообщении говорящим о своей эмоциональной реакции (положительной или отрицательной) по поводу каких-либо фактов действительности. Выражение эмоций посредством таких предложений значительно преобладает над сообщением логико-интеллектуального характера. Эмотивный характер таких высказываний определяется не только моделью построения, ситуацией употребления и контекстом, но и наличием эмоциональной лексики.

Ключевые слова: лингвистическая прагматика, теория речевых актов, констативные речевые акты, иллокутивная сила, вопросительные предложения фразеологизированной структуры (ВПФС), риторические ВПФС, местоименные незамкнутые эмоционально-констатирующие ВПФС, прагматическое значение.

The article dwells upon the analysis of peculiarities of the pronoun open emotional and assertive interrogative sentences of phraseological structure (ISPS) functioning in the context of speech acts of assertion. The peculiarity of the pronoun open emotional and assertive interrogative sentences of phraseological structure lies in communicating the speaker's emotional reaction (positive or negative) concerning specific facts of reality. Communicating emotions by means of such sentences prevails over communicating logical information. Emotional character of such sentences is determined not only by the structural patterns, situation of use and context, but also by emotional vocabulary.

Key words: linguistic pragmatics, speech acts theory, speech acts of assertion, illocutionary force, interrogative sentences of phraseological structure (ISPS), rhetorical ISPS, pronoun open emotional and assertive ISPS, pragmatic meaning.

Актуальність роботи обумовлена загальною направленістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення комунікативно-прагматичних аспектів мови і речення як його важливої одиниці,

зокрема питальних речень фразеологізованої структури, які залишаються недослідженими в цьому плані, а також зв'язком цих речень з такими важливими проблемами мовознавства, у тому числі і прагматичного синтаксису, як проблема синтаксичної фразеології, прагматичних транспозицій, прагматичного варіювання і т. д. Вивчення структурно-семантичних і комунікативно-прагматичних характеристик питальних речень фразеологізованої структури сприяє уточненню особливостей взаємозв'язку значення і форми в синтаксисі, виявленню співвідношення між мовними характеристиками речень і актомовленнєвими контекстами їх використання, що є важливим для уточнення різноманітності функцій, які ці речення виконують у процесі комунікації.

Мета статті полягає в виділенні в корпусі питальних речень окремої групи речень певного ступеня усталеності – займенникових незамкнутих емоційно-констатуючих питальних речень фразеологізованої структури і вивченні взаємозв'язку їх структурно-семантичної організації і особливостей функціонування в реальних актах комунікації.

Об'єктом цього дослідження є займенникові незамкнуті емоційно-констатуючі питальні речення фразеологізованої структури, для яких характерне використання в непитальних функціях, а його **предметом** – формальні, семантичні і прагматичні характеристики питальних речень названого типу.

Матеріалом дослідження послужили приклади з художніх творів англомовних авторів ХХ сторіччя, а також приклади з лексикографічних джерел.

Наукова новизна статті визначається тим, що в ній вперше обґрунтовується наявність у складі питальних речень окремої групи речень певного ступеня усталеності – займенникових незамкнутих емоційно-констатуючих питальних речень фразеологізованої структури, в яких граматичні риси виступають у нерозривній єдності з лексико-фразеологічними. Вперше виокремлені як об'єкт лінгвістичного осмислення, займенникові незамкнуті емоційно-констатуючі питальні речення фразеологізованої структури описуються з позиції прагматичного синтаксису, уточнюються закономірності взаємодії і взаємозв'язку структурно-семантичної організації і комунікативних особливостей цих речень, визначається специфіка їх прагматичних функцій.

Дослідження мовних одиниць у реальних контекстах їх функціонування, аналіз мовного спілкування в лінгвістичному плані пов'язується з розвитком такого напрямку, як лінгвістична прагматика. Вивченням прагматичних властивостей речень займається прагматичний синтаксис, в завдання якого входить дослідження їх в аспекті актомовленнєвих властивостей, а також співвідношення їх прагматичних і структурно-семантичних особливостей.

Концептуальною базою лінгвістичної прагматики як антропоцентричного підходу багато в чому можна вважати теорію мовленнєвих актів, зародження і розвиток якої пов'язано з іменами Дж. Остіна [1], Дж. Серля [2]. Аналіз питальних речень з точки зору теорії мовленнєвих актів вже не раз здійснювався лінгвістами. Так, були проведені дослідження в області використання питальних висловлювань для передачі іллокутивних сил спонукання [3; 4; 5; 6;], твердження (констатації) і аргументації [7], пропозиції [8]. Проте, прагматичні особливості питальних речень фразеологізованої структури (ПРФС) у відомих нам дослідженнях не розглядалися.

Корпус питальних речень сучасної англійської мови включає не тільки вільно модельовані утворення, але і речення, які характеризуються певним ступенем усталеності, які правомірно кваліфікувати як “синтаксичні фразеологізми”, “синтаксичні ідіоматизми”, речення фразеологізованої структури. Теорія “синтаксичної зв'язаності” знайшла відображення в роботах Н. Ю. Шведової [9], О. Есперсена [10]. ПРФС сучасної англійської мови представлені реченнями різного ступеня усталеності. Максимальним ступенем усталеності характеризуються так звані замкнуті ПРФС – прислів'я, приказки, кліше. Меншим ступенем усталеності – незамкнуті ПРФС, які утворюються в сучасній англійській мові за обмеженою кількістю структурних моделей. У даній статті ми будемо досліджувати незамкнуті ПРФС, основні характеристики яких: наявність лексичного опорного компонента, який повністю або частково втратив своє категоріальне і/або лексичне значення; закріплений порядок слів; широка лексична наповнюваність; функціонування в мовленні в якості більш-менш готових одиниць [11; 12]. Незамкнуті ПРФС включають займенникові речення (до складу константного компонента яких входить питальний займенник або прислівник) і незайменникові ПРФС. **Мета** даної статті полягає в дослідженні особливостей функціонування займенникових незамкнутих

емоційно-констатуючих ПРФС в контексті констативних мовленнєвих актів.

Мовленнєвий акт (МА) констатації, або, за іншою термінологією, МА твердження, репрезентативний МА – це мовленнєвий акт, призначення якого полягає в розширенні інформаційного фонду, єдиного для мовця і слухача – загального фонду знань про світ [13:46].

Емоційно-констатуючі ПРФС – це риторичні питальні речення, в яких вираження емоцій переважає над повідомленням. Займенникові незамкнуті емоційно-констатуючі ПРФС утворюються за такими моделями: *How dare + Pr + Inf ...? How many times / how often / do I have to + Inf ...? What's the / big / idea / of / + Ger ...? What / where, why, who / + do / does / + Pr / N + think + Pr + V. ...? How + adj + can + Pr + get ... ? How / however / can / could / + Pr + Inf ... ?* Такі речення часто виділяють в окремий тип питальних висловлювань, називаючи їх емотивними, або афективними [14]. П. Рестан називає речення цього типу емоційно-констатуючими, вважаючи їх різновидністю риторичних питальних речень. Проте, на відміну від власне риторичних запитань, викликаних бажанням переконати співрозмовника в протилежному тому, що формально стверджується або заперечується, для емоційно-констатуючих питань характерна відповідність між формою і змістом у плані позитивності-заперечності. Сутність емоційно-констатуючих питань полягає в наступному: звертаючи увагу співрозмовника на який-небудь позитивний або негативний факт (реальний або тільки удаваний), мовець власне не зацікавлений у підтвердженні факту співрозмовником, а просто повідомляє про свою емоційну реакцію (захоплення, здивування, обурення, протест та ін.) з цього приводу [14:473]. Отже, емоційно-констатуючі питальні речення фразеологізованої структури виражають як позитивні, так і негативні емоції різної сили і ступеня. Однак у цій роботі ми не ставимо за мету перелічування всіх відтінків емотивних значень, та це й неможливо, оскільки вони, в основному, визначаються контекстом.

Як уже підкреслювалося вище, певне зрушення в сферу емоційних значень демонструють питальні речення фразеологізованої структури, що утворюються за моделлю *How / however / can / could / + Inf ...?* з займенником другої особи в якості обумовленого члена. Героїня роману висловлює гнів, дізнавшись, що її брат програв у карти дві тисячі доларів: *“How can you be such a stupid fool?” Morgan was raging. “Where the hell do you gamble anyway? You're underage.* [19] → *You are*

stupid fool. У висловлюванні *How can you be such a stupid fool?* домінує вираження емоцій, що визначається ситуацією його функціонування, контекстом (це висловлювання супроводжується авторським описом емоційного стану адресанта); лексичним складом – наявністю афективного прикметника *stupid* у поєднанні з абстрактним іменником *fool*.

Емотивний характер наступних висловлювань закладений в самих моделях, на що вказується в словникових дефініціях, зокрема: *How many times / how often / do I have to + Inf...? – complaint that one's opinions, statements, requests or orders have not been heard or remembered; complaint that one has heard something more often than it necessary or desirable* [15:291]. Порівн., також: *How dare + Pr + Inf...? – shocked and reproachful reaction to wrong, presumptuous or impudent behaviour* [16:201]. Наприклад: нянечка адресує свій гнів, обурення своєму вихованцю, який її не слухається: “*James! How many more times do I have to tell you? Go to sleep and stop banging about!*” [20].

Героїня роману висловлює обурення з приводу скандальної публікації в газеті про неї: “*God, I'll sue them! How dare they print such filth! Trust Fleet Street! If they think they can get away with this sort of I thing ... It's libellous!*” [19].

У контексті констативного мовленнєвого акту можуть реалізуватися емоційно-констатуючі ПРФС, що утворюються за моделлю *What / where, how, / why, who / do you think / know, suppose, imagine / + Pr + V...?* Наприклад: “*What do you think you are?*” *A psychoanalyst?*” [21]. Як бачимо, речення, що утворюються за вказаною моделлю, мають у своєму складі семантично спустошену предикативну одиницю *do you think / know, suppose, imagine /*, яка вживається як вказівний знак. Функція його полягає, по-перше, у створенні неофіційного тону репліки, по-друге, у посиленні емоційного впливу висловлювань. Порівн., наприклад, словникові тлумачення речення *Who do you / does he etc. / think you are / he is, etc /? – 1). A response to someone who has a high opinion of themselves / originally from the catch phrase: “Who do you think you are – Clark Gable?” [16:167]; 2). *Why does he etc. behave, talk so pretentiously? authoritatively? / the implication being that he has no right or reason to do so /* [15:589]. Наприклад: “*Just look at her, dressed like that. Who does she think she is?*” [16:167] → *She has a high opinion of herself.**

“Who do you think you are? Just some crummy designer I’ve heard Hun say so. No real talent, that’s what he said” [19] → *You have a high opinion of yourself.* Порівн., укр.: *Та хто ти така?* Рос: *Да кто ты такая?* У наведених вище прикладах речення *Who do you think you are? Who does she think she is?* не спрямовані на пошук інформації. Мовця зовсім не цікавить думка слухача. Структура *do you think* лише надає висловлюванню апелятивного характеру і емоційного забарвлення, передаючи емоційне ставлення мовця до того, про кого йдеться в реченні. У перекладі українською структура *do you think* зазвичай вилучається без шкоди для смислу: *What do you think you are doing? – Та що ж ти робиш? Who do you think you are? – Та хто ви такий?* Вставний елемент *do you think*, як уже підкреслювалося вище, сприяє актуалізації емотивного значення висловлювання, що підтверджується за допомогою тесту вилучення. Так, речення *Who are you? Where are you?* можуть виражати як власне питання, так і судження емотивного характеру, в той час як відповідні їм речення з елементом *do you think* використовуються для реалізації тільки емотивних значень: *Who do you think you are? Where do you think you are?* Питальні речення фразеологізованої структури, що містять предикативну одиницю в середині речення, слід розглядати як прості ускладнені речення, в той час як речення, в яких елемент *do you think* займає початкову позицію – як складнопідрядні речення.

Питальні речення фразеологізованої структури, що утворюються за моделлю *What’s the/big/idea/of/+Ger ... ?* зазвичай використовуються для вираження звинувачення, підозри чи сумніву, що супроводжуються вираженням негативних емоцій – обурення, здивування. У деяких словниках питальні речення фразеологізованої структури такого типу тлумачать одне через інше: 1). *What’s the / big /idea / of / + Ger ... ? – How dare you do that? / Used as an accusation /: Whats the idea of gossiping about me behind my back?* [16:80]; 2). *What’s the / big / idea / of / + Ger ... ? – What do you think you are doing? / Used to express suspicion or doubt about a situation that is new to the speaker* [17:174]; 3). *Whats the / big / idea / of / + Ger ... ? – How dare you ... ? – Often used to question someone or something that is not welcome: What’s the idea of coming in here again?* [18].

Особливе місце в складі речень усталеної структури, що функціонують в контексті констативного мовленнєвого акту, займають речення з ініціальними компонентами *Who / what, where, when, why,*

how / + on earth / in heaven, / in / the hell, the blazes, in the world, in God's name, in Christ's name, the dickens /. Такі речення в буквальному сенсі слова не є реченнями фразеологізованої структури в описаному вище розумінні. Свого роду усталеність їм додають інтенсифікатори (слова з емоційно-підсилювальним значенням), які переважно функціонують саме в питальних реченнях. Інтенсифікатори не несуть безпосереднього інформативного навантаження, а підкреслюють, підсилюють емфазу цих речень, і одночасно надають їм певного відтінку фамільярності. Питальні речення з інтенсифікаторами виражають різні відтінки емоцій (в основному негативних), на що вказується в словникових дефініціях: *Who / how, what, where, why / + the hell / devil, blazes, heck, dickens / – indicates speaker's bad temper, hostility, scorn; usually expresses speaker's exasperation and/or perplexity [15:589-590]*. Наприклад: *"Morgan!" Joe yelled, furious. "What the hell do you mean by waking me up at six in the morning? When will you remember the goddamn time difference?" [19]*. Порівн., також наступні словникові тлумачення: *What / how, when, where, who, why / /whatever / however, whenever, wherever, whoever, whyever / the devill – is used in questions to emphasise a strong feeling such as annoyance or surprise [16:39]*. Наприклад: *"What the devil are you nattering out there for? Come on in and shut the door, whoever it is" [22]*.

What / how, where, who / whatever, however, wherever, whoever / the dickens? – used in questions to express surprise or anger in a strong but fairly polite way / originally, a euphemism for devil, dickens is an altered form of devilkins, a small devil / [16:39]. Наприклад: *"Who the dickens scrawled all over these walls with matches?" [23]*.

What / how, where, who, why / whatever / however, wherever, whoever, why ever / on earth / in the world? – emphasizes questioner's bewilderment, indecision [15:291]. Наприклад: *What on earth are you talking about?*

Висновки. Як показав аналіз, в емоційно-констатуючих ПРФС, що функціонують в контексті констативних мовленнєвих актах, вираження емоцій явно переважає над повідомленням. Сутність таких речень полягає в повідомленні мовцем про свою емоційну реакцію (позитивну або негативну) з приводу будь-яких фактів дійсності. При цьому речення, що містять лексичні показники вираження оцінок, емоцій, станів психіки і т. п., характеризуються більшим ступенем іллокутивної сили, ніж речення, позбавлені цих показників.

Проведений аналіз емоційно-констатуючих ПРФС, представлених у цьому дослідженні, переконує в тому, що дані речення займають

важливе місце в мовній практиці англійської мови. Практичне оволодіння ними як мовними формулами повідомлення, переконання, вираження емоцій представляє одне з необхідних завдань вивчення і викладання англійської мови.

Перспективність подальшого дослідження ПРФС бачиться у вивченні їх дискурсивних характеристик, у поглибленому дослідженні проблеми співвідношення структурної організації речення та його прагматичних особливостей. Безсумнівний лінгвістичний інтерес може представити також вивчення структури, семантики і прагматики ПРФС в діяхронічному і контрастивному плані.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Austin J. L.* How to Do Things with Words / J. L. Austin – Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1962. – 166 p.
2. *Searl J. R.* Speech Acts / J. R. Searl – London : Cambridge University Press, 1969. – 171 p.
3. *Вежбицка А.* Речевые акты / А. Вежбицка // Новое в заруб. лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – С. 251–275.
4. *Серль Дж. Р.* Что такое речевой акт? / Дж. Р. Серль // Новое в заруб. лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. XVII. – С. 151–169.
5. *Davison A.* Indirect Speech Acts and What to Do with them/ A. Davison // Syntax and Semantics. – N.Y. : Acad. Press, 1975. – Vol. 3. – P. 143–185.
6. *Green G. M.* How to Get People to Do Things with Words. The Whimperative Questions / G. M. Green // Syntax and Semantics. – N. Y. : Acad. Press, 1975. – Vol. 3 : Speech Acts. – P. 107–141.
7. *Walton D. N.* Topical Relevance in Argumentation / D. N. Walton. – Amsterdam : Benjamins, 1982. – 81 p.
8. *Никифорова Р. В.* Коммуникативно-семантическая группа высказываний, реализующих интенцию “предлагания”: дис. канд. филол. наук / Р. В. Никифорова. – К., 1987. – 202 с.
9. *Шведова Н. Ю.* О некоторых типах фразеологизированных конструкций в структуре русской разговорной речи / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. – 1958. – № 2. – С. 92–100.
10. *Есперсен О.* Философия грамматики / О. Есперсен – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1958. – 404 с.
11. *Шведова Н. Ю.* Очерки по синтаксису русской разговорной речи / Н. Ю. Шведова. – М. : Изд-во АН СССР, 1960. – 371 с.
12. *Шмелев Д. Н.* О “связанных” синтаксических конструкциях в русском языке / Д. Н. Шмелев // Вопросы языкознания. – 1960. – № 5. – С. 47–60.
13. *Падучева Е. В.* Актуализация предложения в составе речевого акта / Е. В. Падучева // Формальное представления лингвистической информации. – Новосибирск. 1982. – С. 38–63.
14. *Рестан П.* Синтаксис вопросительного предложения / П. Рестан. – Oslo : Universitets for laget, 1968. – 880 с.

ДОВІДНИКИ

15. *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English* / authors A. P. Cowie, R. Mackin. – Oxford University Press, 1984. – V. 2. – 685 p.
16. *Manser M. H.* A Dictionary of Contemporary Idioms / author M. H. Manser. – London and Sydney : Pan Books, 1983. – 219 p.
17. *Longman Dictionary of English Idioms.* – Harlow and London : Longman Group Ltd, 1984. – 386 p.
18. *A Dictionary of American Idioms.* – N.Y. : Varonn’s, 1987. – 397 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

19. *Parker U.-M.* Riches / U.-M. Parker. – USA : New American Library, 1987. – 463 p.
20. *Bates H.* The Distant Horns of Summer / H. Bates. – Great Britain : Penguin Books, 1986. – 268 p.
21. *Macdonald R.* The Way some People Di / R. Macdonald. – Fontana Collins, 1979. – 192 p.
22. *Dickens M.* Flowers on the Grass / M. Dickens. – Harmondsworth : Penguin Books Ltd, 1977. – 255 p.
23. *Follett K.* Triple / K. Follett. – N.Y. : New American Library, 1980. – 343 p.